

23-28 noyabr 2018-ci il

7

"Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti İli" **100**

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə ədəbi mühit

(əvvəli ötən sayımızda)

1918-20-ci illərdə Cümhuriyyət şeiri nümunələri, əsasən, "Azərbaycan", "Açıq söz", "Müsavat", "Bəsirət", "İstiqlal" qəzetlərində, "Ovraqi-nəfisə", "Qurtuluş" jurnallarında dərc olunurdu. Bu illərdə Ə.Cavadın "Dalğa", türk şairi Feyzulla Sacidin "Fəryad" kitabları, habelə "Milli şərqilər", "Ordu marşları" topluları nəşr edilmişdir.

"Molla Nəsrəddin" jurnalı ilə ədəbi hərəkəti canlandıran Cəlil Məmmədquluzadə bu illərdə

"Konsulun arvadı", "Qəssab", "Xanın təsbəhi", "Nigarançılıq", "Rus qızı", "Zırrama" hekayələrində ənənəvi sosial, ailə-məişət mövzuları ilə yanaşı, vətənin, millətin taleyi, insan, o cümlədən qadın hüquqları kimi ən ümdə problemlərə də toxunurdu.

Cəlil Məmmədquluzadə bu dünyaya gözünü Azərbaycan dərdi ilə, bu millətin özünüdərk arzusu ilə açmışdı. İlk irihəcmli nəsr əsəri olan "Danabaş kəndinin əhvalatları" povestində bu dərдин yüksək bədii ifadəsi öz əksini tapmışdır.

Millətin geriliyini və onun bu gerilikdən qurtulması yollarını göstərməyə çalışan Mirzə Cəlil belə məqamlarda tipikliyə daha çox diqqət yetirirdi.

Azərbaycanın müstəqilliyə can atması Antanta dövlətlərini, rus bolşeviklərini və daşnaqları təşvişə salmışdı. Bolşevik Rusiyası hər tərəfdən Azərbaycana qarşı fitnələr törədir, erməni daşnaqlarından istifadə edirdi. Belə fitnələrdən ən böyüyü 1918-ci ilin martında erməni daşnaqlarının Bakıda, həmçinin Azərbaycanın başqa bölgələrində azərbaycanlılara qarşı törətdikləri soyqırımları idi. Bakı sovetinin əsasən daşnak quldurlarından ibarət olan qoşunları Bakıda minlərlə azərbaycanlını qətlə yetirdilər, qədim binaları, məscidləri dağıtdılar, əlyazmalarını, kitabxanaları yandırırlar. Məhəmməd Əmin Rəsulzadə, Əlimərdan bəy Topçubaşov, Üzeyir bəy Hacıbəyli, Mirzəbala Məmmədşad, Seyid Hüseyn, Abdulla Şaiq kimi qabaqcıl Azərbaycan ziyalıları öz əsərlərində bu vəhşiliyi lənətləyirdilər.

Cümhuriyyət dövrü ədəbi prosesinin canlanmasında dramaturgiya da əhəmiyyətli yer tuturdu. Cəlil Məmmədquluzadə, Hüseyn Cavid, Cəfər Cabbarlı kimi tanınmış sənətkarlar bu sahədə daha məhsuldar çalışırdılar. Azərbaycan dramaturgiyasının şah əsərlərindən olan C.Məmmədquluzadənin "Anamın kitabı", H.Cavidin "İblis", C.Cabbarlının "Aydın" kimi dram əsərləri məhz bu dövrdə yaranmışdır. C.Cabbarlının "Ədirnə fəthi" əsəri Balkan müharibələri dövründə türk xalqının istiqlal mübarizəsi ilə zəngin tarixinin parlaq bir səhifəsindən bəhs edir.

1918-20-ci illərdə Azərbaycanda ideoloji mübarizənin bütün ağırlığı dövrü mətbuatın kəsərli si-

lahı olan publisistikanın üzərinə düşürdü.

1918-20-ci illərdə Azərbaycan publisistikasının ən parlaq nümunələri Məhəmməd Əmin Rəsulzadəyə məxsusdur. Onun Cümhuriyyətin ilk günlərində qələmə aldığı "Azərbaycan paytaxtı" adlı tarixi-publisistik yazısı indi də öz ictimai təsir qüvvəsini saxlamaqdadır.

Yusif Vəzir Cəmənzəminlinin Azərbaycanda müstəqil dövlətin qurulması ərəfəsində "Açıq söz" qəzetində çap etdirdiyi "Türk millətinə xitab" adlı silsilə məqalələri xalqımızın milli azadlıq şüurunun oyanışında mühüm rol oynamışdır. Müəllif Rusiya imperiyasının dağılmasından sonra yaranmış imkandan istifadə etməyə, milli azadlıq amalı uğrunda bütün siyasi qüvvələri birləşməyə çağırırdı. Yusif Vəzirin 1919-cu ilin ağır erməni-daşnaq təcavüzü dövründə yazılmış "Erməni və biz" publisist məqaləsində bu təcavüzün tarixi kökləri və siyasi-ictimai dayaqları təhlil edilir, onun iki yüz illik tarixi araşdırılırdı. Üzeyir bəy Hacıbəyli, Ceyhun bəy Hacıbəyli, Hüseyn bəy Mirzəcamalov, Fərhad Ağazadə, Əliabbas Müznib və başqalarının yazılarında ən mühüm ictimai-siyasi məsələlər çox sərrast şəkildə, vətəndaşlıq mövqeyindən işıqlandırılırdı. Bu dövrdə Azərbaycan publisistikası cəmiyyətə təsir etmək üçün daha çox tarixi yaddaşa müraciət edir, keçmişin qəhrəmanlıq ənənələrini yada salır, xalqı milli özünüdərkə çağırırdı. Lakin 1920-ci ilin Aprel işğalı nəticəsində Cümhuriyyət dövrünün istiqlalçı ədəbi qüvvələrinə ağır zərbələr vuruldu.

Qanlı repressiyalar, amansız təqiblər Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə başlanmış yeni ədəbi oyanışın müvəqqəti olaraq qarşısını aldı.